

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА
ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сергій Васильєв

У ДОРОЗІ

Есеї про візуальне

Київ

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ЗМІСТ

Передмова	
<i>Андрій Пучков. Буква як жест: Дактилоскопічна пантоміма Сергія Васильєва</i>	7

СУПУТНИКИ

Без Лідера (Данило Лідер)	14
Над суєтою (Сергій Данченко)	19
Діагност часу (Сергій Данченко)	22
Пророцтва триумфатора (Олександр Дубовик)	23
Важко бути богом (Едуард Митницький)	27
Великодушний деспот (Роман Балаян)	31
Свято, яке гуляє саме по собі (Віталій Малахов)	35
Каблук від бога (Богдан Ступка)	41
Двожильна зірка (Ада Роговцева)	47
Шлях воїна (Анатолій Хостікоєв)	50
Проскурня	54
Приборкувач фортуни (Віктор Сидоренко)	61
Патріотизм (Микола Рябчук)	65
Лагідне око (Віктор Марущенко)	68
Максималіст (Юрій Косін)	70
Сад для лицедіїв (Володимир Кучинський)	72
Непрощений (Андрій Жолдак)	75
Чарівник (Клим)	79
Ода вухові (Стефан Мікус)	82

ЗАНУРЕННЯ

Український театр від Союзу до Майдану	88
Уявна панацея	101
Осяяння у підпіллі	110
Ворожіння на театральній гуші	124
Все на продаж, або Сеанси Бенгальського	130
Секонд-хенд	135

Коти, собаки, «Маскерад»	141
Резервація	147
Наука ненависті.....	150
Класика для ідіотів.....	155
Знак якості	161
Після вироку.....	165
Російсько-польська війна під синьо-жовтим прапором	171

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Візуальне мистецтво

Затишна вічність (Андрій Блудов).....	180
Світ без любові (Олександр Гляделов).....	183
Щастя привалило! (Ігор Гайдай).....	185
Художник і модель (Ігор Гайдай/ Віктор Марущенко).....	187
І товстий-товстий шар гламуру (Андрій Котлярчук)	190
Чарка щастя (Сергій Солонський).....	192
У дорозі (Джон Марголіс).....	195
Вередливі діти (Микола Бабак)	198
Прощавай, свободо! (Нотатки з виставки «Прощавай, зброє»).....	201
Анатомія буднів («Р.Е.П.»).....	205
Урочисте каяття («Герої. Спроба інвентаризації» у Національному художньому музеї).....	208
Озброєний — і більше незагрозливий («Козак Мамай» у Національному художньому музеї).....	211
Мертва петля (Іван Марчук).....	214
Набутий час (Юлія Лазаревська)	217

Театр

Проста історія («Тев'є-Тевель» у Театрі ім. І. Франка).....	220
Секрет оптимізму (Київський театр на Подолі).....	224
Пустун («Одруження» Андрія Жолдака).....	230
Життя після смерті («Гамлет» Андрія Жолдака)	237
Порушник кордону («Місяць кохання» Андрія Жолдака)	240
Після потопу («Гольдоні. Венеція» Андрія Жолдака)	244
Повторення — мати презирства («Войцек» Андрія Жолдака)	249
Пекельний принц («Гамлет» Станіслава Мойсеєва).....	254
Замариновані в «містечку» («Маринований аристократ» в Київському Молодому театрі, «Істерія» в Національному театрі ім. І. Франка, «Наше містечко» в Театрі на лівому березі Дніпра)	257

Розбір прольоту («Екватор» Олександра Злотника та Віктора Шулакова)	261
Горе ангела («Роберто Зукко» Дмитра Богомазова)	264
Син за батька не відповідає («Кількість» Віталія Малахова з Анатолієм та Георгієм Хостікоєвими)	268
Депресивна забава («Хто боїться?» Олега Липцина)	271
Винесе все («Маркіза де Сад» в Національному театрі ім. І. Франка)	273
Піфії на «Маскарадї» (Трагедія Лермонтова в Київській російській драмі)	276
Пікнік на узбіччі («Цар Едіп» Роберта Стуруа)	279
«Наталка» з піснями («Наталка Полтавка» Олександра Анурова з Олегом Скрипкою)	282
Веселі картинки («Сни Васіліси Єгоровни» Леся Подерв'янського)	285
Близько до тексту («Золотий дракон» Ірини Кліщевської)	288
Мистецтво повертатися задом («Forever Crazy» кабаре Crazy Horse)	291
Велика ригня («Історія Рональда, клоуна з «Макдональдса» Родріго Гарсія)	295
Холодна зброя (Шоу корейських шаманів)	299
Повчальний атракціон («Звірі та діти захопили вулиці» британської компанії «1927»)	304

Кіно

Фон Трієр розбушувався («Догвіль» Ларса фон Трієра)	308
Заціпеніння під хмарами («Слон» Гаса Ван Сента)	312
Балаганчик («Два в одному» Кіри Муратової)	315
Порочне коло («Апокаліпсис» Мела Гібсона)	319
Обід для Тарантіно («Old boy» Чхан-Ук Пака)	325
А музику забрали («Піаністка» Міхаеля Ханеке)	327
Останній доказ («Мамай» Олесь Саніна)	330
Широко заплющені очі («Поводир» Олесь Саніна)	333
Куди приводять мрії («Чикаго» Роба Маршалла)	336
Ті, що танцюють у тіснєві («Мулен Руж» База Лурмана)	339
Фантом у шоколаді («Привид опери» Джоела Шумахера)	342
Story про справжню людину («Фріда» Джулії Теймор)	345
Втомлені глянцею («2046» Вонга Кар Вая)	349
Озонова діра («Вісім жінок» Франсуа Озона)	352
Гола романтика («П'ятдесят відтінків сірого» Сем Тейлор-Джонсон)	356
По-перше, це красиво («Затоїчі» Такесі Кітано)	360
Коен-блюз («О, брате, де ти?» братів Коен)	362
Поспішайте робити добро («Віра Дрейк» Майкла Лі)	365
Фея з Монмартра («Амелї» Жана-П'єра Жене)	367
І Фінчер — парадоксів друг («Загадкова історія Бенджаміна Баттона» Девіда Фінчера)	370

РЕФЛЕКСІЇ

Гра для одного	374
Між Дарвіном і Буддою	378
Невідворотність	382
Туга за солідарністю	387
Взяти вагу	391
Гусари, мовчіть! Дещо про епатаж	395
Нічого надприродного	399
Дівочий полудень	402
Забіяка Борат і чорношкіра товста школярка	405
Ціна прогресу: Нотатки консерватора	410
Між собакою та вовком	414
Я вірю	417

Передмова

БУКВА ЯК ЖЕСТ

Дактилоскопiчна пантомiма Сергiя Васильєва

*Це давня гра! Тепер я звiддалiч
Дивлюся, i всолодження для вiч
Од юрб напою на терпкi мiняю губи,
Тому мiй дух трима' байдуже такт,
А серце моє, смiючись, рахуби
Швидких ударiв не пропустить — факт.*

Герман ГЕССЕ
1898, пер. Ю. Буряка, В. Германа

Одного разу довелося бачити, як за урочистим столом зiбралися в кав'ярнi лiтнi глухонiмi. Вони беззвучно посмiхалися, нави́ть смiялися беззвучно, жваво жестикулювали, мов перехоплюючи жестикуляцiю сусiди; випивали. За звуком, що перебивався шурхотним брязкаллям виделок, це був танок дивних птахiв — наче в людини з'явилися крильцята, якими приємно торкатися, аби бути почутим навзiр. Таким дещо плакатним торканням звичайнi говiркi витлумачують доволi простi, часом кумеднi речi. Часом пiдступнi. Стiл довгий, широкий, панувала тиша, перебiвана здзиньканням келишкiв. Тиша не лише привертала здивовану увагу, а й втягувала в цей танок жесту, який на правду є таким словом, що його не можна почути, неможливо здогадатись про його смисл. Нiби пегас, пiдкований повстю. Бо ж пташина мiва — в хорошому, не затемненому фразеологiзмом смислi. Глосолалiя навспак. Або ж прагнення пiзнавати свiт пластично.

Певно, *жест як слово* це такий давній рудимент, як і сама жестова мова, що сягає, як вважають, трьох мільйонів років і є попередницею мови звукової, ба більше писемної. І що як не людський жест — сам по собі безмовний, але *переважно* сповнений смислу (інакше нахіба потрібен?), — провокує чиесь письмо, тягне на папір таку собі візуальну озвучку, обтектування за правилами «мистецтва крою і шиття», коли цілість камзолу наче знову розшматовано на складові. Майстровіття голки? Як коли: часом грає тканина, часом каркас, іноді вертоград, часом — перетин вулиць. Буколічні мотиви перетнуто урбаністичними, лежать пластами одне на одному.

У Михайла Зоценка є невеличка сентиментальна повість, рання, яка починається словами: «Ось знову дорікатимуть автору за новий художній твір» («Бузок цвіте», 1930). Книжці Васильєва, напевно, теж закидатимуть, мовляв, надмір різнобарв'я відкритих ним обріїв, відсутність приємної оку архітектоники. Натомість коли у ворді продиляється його речення, немало слів підкреслює вишколена програма: таких слів не існує в українській, нащо автор застосовує? А нащо застосовувати ті слова, які є, 'непідкреслювані вордом', — тоді ж не буде руху вперед? Завдяки 'підкреслюваному вордом' щось трапляється у світі *незвичним*, не таким; принаймні — новим для статечних комп'ютерних програм, які знають, «як правильно». Щойно порушується правильність, і виникає незнане, через те аматори в гуманітарній сфері цінніші від спеціалістів: Шпенглер був вчителем математики; лікарі досі стають вправними письменниками.

Отже, «новий художній твір» Васильєва, презентований видавництвом «Дух і Літера», як на мене, це не так збірник есеїв різного часу з декількох аспектів візуального спостереження за творчими витівками незвичних і незручних в суспільстві людей, — як самостійна праця, поєднана цілісністю задуму і виблисками розставлених нових реперів: кожний випромінює дещо, притаманне передмовам Борхеса (до його колекції зі ста книжок, обов'язкових для прочитання), «Wormholes» Джона Фаулза, культурознавчій есеїстиці Поля Валері («Обмацувати предмет означає шукати рукою певну систему дотиків. Наша потреба заглиблюватися в речове пізнання предмета показує нам, що його форма

більш за будь-яку іншу здатна жити наш рух»), Сомерсета Моєма («Якщо письменник недостатньо талановитий, щоби вигадати достовірний сюжет, він доводитиме, що для роману фабула не має жодного значення»), Емілія Сьорана — зрештою. До навіл порожньої склянки додається бутерброд маслом вниз.

Що ж це за Васильєве випромінювання? Це показ читцеві, як слід розглядати художню річ, коли існує потреба (насамперед внутрішня) перекласти її мовою, перпендикулярною її власній мові: театральний чи кіношний жест, усвідомлений як художня форма, перетворено на літературно побудовану фразу. Самий акт показу, демонстрації, пред'явлення, унаочнення перетвореної через слово речі — як чуттєвої форми ('естетичний предмет') — від аркуша паперу до розумного ока читця і є найбільшим здобутком Васильєва. На цих вісімнадцяти друкованих аркушах він створив калейдоскоп із кольорової мозаїки нібито битих скелець — образів, мотивів, сюжетів, — і за будь-якого повороту вони стають у зворушливу симетричну композицію веселих, ніби витівки Скапена, смислових плям. Васильєв рушає од буколичних мотивів, через реалістичну строфіку здіймаючись до романтичних висот оповідної інтонації.

Веселощі веселощами, але тексти Васильєва водночас просякнуті спокійною діалектикою особистого і надособистого. Особисте — стрижень, навколо якого витанцює автор необхідне, аби бути прочитаним (відрізняє фолікули від молекул); надособисте — контексти, в які він занурює механіку (коліщатка, стрижки, гвинтики, клапани, «головка блоку циліндрів», сальники, прокладки, приводний ремінь, масляний фільтр тексту), обговорення якої і становить короткий мотив написаного. Мольєр задоволено мружитья, наївна фантастика Оссіана стає падолистом.

Отже, лише спёршу Васильєв є «стихійним діалектиком і наївним матеріалістом» античного штибу. Він розуміє: минавшину потрібно знати не через те, що вона минула, а через те, що, минаючи, не зуміла прибрати за собою власні наслідки. З цими наслідками він і працює, часом фетишизуючи пам'ять, перетворюючи її на черговий міфосюжет (без чітких рамок, з розмитою ретроспекцією), придатний для романтичного застосування. Точніше, Васильєв чинить трохи по-іншому:

він спочатку створює міфосюжет, а потім його деміфологізує, прагнучи поставити на котурни здорового глузду, звести умоглядне до естетичного, і вже з ним поводитися як зі смисловою наявністю.

Сюжет в есеях Васильєва є породженням і заручником каденції оповідача, а не навпаки, як це, здається, практикувалося в історії публіцистики на межі з хорошою прозою. Каденція завжди є унікальною, вона детермінована суто особистим тембром голосу оповідача, голосу, забарвленого його безпосередніми обставинами, зокрема — реальною чи передбачуваною аудиторією (така собі соціо-театральна шокотерапія Миколи Куліша навспак). Маючи справу здебільшого саме з передбачуваною аудиторією, Васильєв не намагається пристосувати власну дикцію до певної усередненої лексики, ушляхетненої тривалістю її вживання. Чи тверезість його уяви, чи справжність письменницького дару втримали Васильєва від цієї спокуси, — сказати важко. Мабуть, за обраною стилістикою письма, за авторською манерою породження тексту стоїть уявлення про аудиторію як про невеличку гурбу собі подібних. Попри те, відстань, що відділяє автора від його персонажів, і їх обох — від читця, максимально мінімізовано. Це пояснюється, як на мене, тим, що маємо справу з *драматичними монологами*, які можна виголошувати зі сцени, як це робив у іншому жанрі Михайло Жванецький.

Точніше: калейдоскопічність, про яку йшлося, це зібрані частини єдиного драматичного монологу, в якому з'єднано прийоми всієї творчої діяльності (тобто: подолання залежності) Васильєва: граней, шпарин, тріщин не видно. Костянтин Гамсахурдіа, грузинський прозаїк, уважав, що розпорошення уваги шкодить лише таланту середньої руки, для справжнього таланту — це багатогранність, різнобічність, розмаїття, — всі притоки живлять головний струм. Саме через розмаїття набуває форми переконання, що так, як пропонує бачити твір візуального мистецтва Васильєв, мають його бачити читці книжки. Адже це правильно підібраний інструментарій бачення. І якщо справді це так, читець переконується: ті, хто пішов, в цій книзі виглядають так само, як ті, хто лишився; вони ніби рядом, і точно — більш реальні, ніж деякі реально оточуючі.

Відтак, повторюся, захват від калейдоскопу утворений миготінням дрібниць: від особистого — до надособистого, де смисл розігрує вже сам себе, поза участі автора. Скажете, якийсь ‘абстракціонізм’? Але ж, за Пітом Мондріаном, абстракціонізм це не створення іншої реальності, це справжнє бачення реальності наявної. Кіно і театр не можуть бути абстрактними принаймні в силу реальності, яку презентують, з якої живляться, існують. Тому навколо них доводиться створювати інші реальності: художні. Як вважав Олександр Габричевський, художній об’єкт не тому художній, що він схожий, а він схожий, оскільки виходить із категорії *речовинності*, художньо (тобто зсередини) витлумачуючи закономірності речі і через те долаючи їх. Васильєву вдалося показати не тільки, як відбувається таке перетворення якостей речі, а й те, в який спосіб це можна робити іншим, якщо вони налаштовані на *власне* думання.

Певно, Васильєв аж ніяк не міг уявити, що деякі його спостереження чверть столітньої давнини можуть виявитися на часі — саме для обдумування: «Омріяна свобода, фігурально кажучи, стала гранатою в руках необачного новобранця, який з дитинства жадав отримати справжню бойову зброю. Коли ж ця мить настала, він розпорядився нею безглуздо, думаючи, що досі продовжує іграшкові баталії. І бідолашному солдатові відірвало вибухом руки. Тепер замість бравого гранадера перед нами апатичний, похмурий іпохондрик. Втім, полишимо вправлятися в метафорах і нарочито згущувати фарби» («Осяяння в підпіллі»). Йдеться про енергію спротиву, заперечення фетишів тоталітаризму, яке стимулювало театральних діячів 1960–1980-х і сприяло появі неординарного драматургічного тексту й ідеологічно трохи зухвалих вистав. Або: «Спостерігаючи в залах дикі реакції публіки, яка регоче там, де треба плакати, яка позіхає під час рідкісних моментів акторських одкровенень, яка верещить од щастя, коли артисти починають зображати імбецилів, — з холодною люттю констатуєш, що здебільшого саме глядачі — найжалюгідніша і потворна ланка в сучасному театральному процесі. Так, багато в чому їх виховав сам театр, десятиліттями культивуєючи напівправду, напівемоцію, напівсенс» («Після виroku»). Теж — про зворотний бік існування театральної справи 1960–1980-х, те, що бачать в глядацькій залі здивовані актори.